

Waldemar Paruch

"Religia i Kościół rzymskokatolicki w polskiej myśli politycznej (1918-1993)", Lublin 9-10 XII 1993 roku : [sprawozdanie z konferencji]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 1, 281-283

1994

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wskazywał autor — zgodnie z formułą Raportu Harmela z 1967 r., militarna polityka bezpieczeństwa była „nogą wspierającą” a polityka bezpieczeństwa i współpracy „nogą rozgrywającą” (s. 93).

Senghaas wskazuje także na wyzwania i zagrożenia dla wyraźnie preferowanego przez siebie scenariusza transnarodowej przyszłości Europy. W szczególności wskazuje na niebezpieczeństwo nacjonalizmu i konflikty etniczne. Szkoda jednak, że rozważania na ten temat ogranicza do Europy Wschodniej. Oczywiście, zjawiska te w tej części Europy tworzą realne zagrożenia dla stabilności i bezpieczeństwa, jednakże Europa Zachodnia także nie jest wolna od nacjonalizmów, chociaż o dużo mniejszej intensywności. Inne wyzwania to ciągle niestabilna sytuacja w byłym ZSRR, niejasne perspektywy międzynarodowej roli Niemiec, brak jednoznaczności co do europejskiej roli Stanów Zjednoczonych po zakończeniu zimnej wojny. Niejasnościom tym towarzyszą pesymistyczne oceny dotyczące przyszłości Europy, sformułowane nie tylko przez kręgi naukowe, ale także przez siły polityczne. Pesymiści obecne zmiany w Europie nazywają końcem długiego pokoju i powrotem do zanarchizowanej Europy. Tu — jak argumentują — w miejsce porządkującej bipolarności pojawiła się nieprzewidywalna wielobiegunowość, w miejsce równowagi sił wiele elementów wskazujących na ich nierównowagę, a w miejsce stabilizującego nuklearnego odstraszenia wzrost roli brzojeń konwencjonalnych w europejskiej polityce bezpieczeństwa. Zasadność tych poglądów wymaga wnikliwych analiz i weryfikacji, a towarzyszący im pesymizm stanowi swoiste wyzwanie intelektualne dla zmian ogólnoeuropejskich.

Należy także wskazać, że praca Senghaasa, będąca głosem w dyskusji na temat konstruowania nowej politycznej architektury w Europie, jest także głosem w dyskusji na temat badania stosunków międzynarodowych w postzimnowojennym świecie. Występuje tu wyraźne zderzenie tradycyjnego, realistycznego nurtu odwołującego się do siły, dominacji, potęgi państw, z nurtem idealistycznym, zwanym obecnie liberalnym lub neowilsonowskim, odwołującym się do współzależności, procesów transnarodowych oraz instytucjonalizacji stosunków międzynarodowych. Senghaas wyraźnie opowiada się za nurtem idealistycznym. Nurt ten, mimo wielu wad, umożliwi pełniejsze analizowanie stosunków międzynarodowych w warunkach narastających współzależności. Istotną metodologiczną cechą recenzowanej książki jest także odwoływanie się do pozytywnej wizji pokoju, będącego wynikiem współpracy a nie braku wojny. Ponadto Senghaas, odwołując się do „teorii więzi”, wyraźnie wskazuje na wpływ wnętrza państwa na stosunki międzynarodowe, ich dynamikę i zachodzące procesy.

Marek Pietraś

Religia i Kościół rzymskokatolicki w polskiej myśli politycznej (1918–1993), Lublin 9–10 XII 1993 roku, (sprawozdanie z konferencji)

W dniach 9–10 grudnia 1993 roku odbyła się na Wydziale Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie ogólnopolska konferencja naukowa: „*Religia i Kościół rzymskokatolicki w polskiej myśli politycznej (1918–1993)*”. Została ona zorganizowana w ramach badań statutowych Wydziału Politologii przez Zakład Myśli Politycznej XIX i XX wieku we współpracy ze środowiskiem naukowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Powyższa konferencja była drugim przedsięwzięciem realizowanym przez zespół pod kierunkiem prof. dr. hab. Jana Jachymka a poświęconych analizie podstawowych

problemów i kategorii polskiej myśli politycznej. Pierwszą inicjatywą była konferencja: „*Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku. Lublin 21 XI 1991 roku*”, której następstwem była publikacja materiałów pokonferencyjnych.²

Wybór problematyki związanej z religią i Kościołem rzymskokatolickim został uzasadniony w wystąpieniach wstępnych: dziekana prof. dr. hab. Jana Jachymka i księdza arcybiskupa metropolity lubelskiego prof. dr. hab. Bolesława Pylaka.

Po pierwsze, Kościół rzymskokatolicki jest wspólnotą szczególnego rodzaju, oprócz bowiem wymiaru ludzkiego posiada również cele transcendentne, ponadto współcześnie akcentuje się odrębność Kościoła i państwa podkreślając, że są to rzeczywistości różne, a jednocześnie autonomiczne wobec siebie, jednak pełny separatyzm jest niemożliwy z powodu ścisłego powiązania z człowiekiem. Dlatego też politolodzy uprawnieni są do analizy zależności i oddziaływań występujących między państwem i Kościołem. Dotyczy to z jednej strony badań w aspekcie strukturalnym i instytucjonalnym, z drugiej strony zaś studiów zarówno aksologicznych jak i z zakresu myśli politycznej.

Po drugie, „Kościół rzymskokatolicki zawsze stanowił część świata polskiej polityki bez względu na to czy się to komuś podoba, czy nie”.³ Jego obecność w polskiej polityce wiązała się nie tylko z egzystencją instytucji, ale również z przekonaniami politycznymi (ideami i koncepcjami), działaniami i postawami zajmowanymi przez wiernych. Tym bardziej, że w dziejach Polski katolicy stanowili większość jej mieszkańców. Z tych względów pracownicy Zakładu Myśli Politycznej uznali za konieczne podjęcie badań nad problemem ciągłości i zmian w polskiej myśli politycznej w odniesieniu do funkcji religii i Kościoła rzymskokatolickiego w życiu społecznym, jego wpływu na zachowania polityczne i świadomość społeczną oraz tworzone systemy wartości.

Po trzecie, problematyka związana z religią i kościołami to jednocześnie kwestia wolności obywatelskich, czyli rozgraniczenia uprawnień przynależnych: jednostce, państwu i grupie etnicznej czy wyznaniowej. Stąd też istotnym zamiarem była analiza tego zagadnienia w poszczególnych okresach historycznych: liberalnej demokracji parlamentarnej (1918–1926), autorytaryzmie (1926–1939), ekspansji w okresie II wojny światowej, totalitaryzmie (1944–1989) oraz w dobie transformacji systemowej.

Konferencja składała się z czterech sesji obejmujących ogółem trzynaście referatów, które można podzielić na trzy grupy problemowe.

Pierwsza obejmowała zarys warunków demograficznych, prawnych i doktrynalnych wynikających z nauki społecznej Kościoła rzymskokatolickiego. Zaliczyć do niej możemy referaty: „*Ludność Polski według wyznań*” (dr hab. Alicja Wójcik, mgr Zbigniew Adamowicz), „*Status prawny religii i Kościoła rzymskokatolickiego*” (ks. prof. dr hab. Józef Krukowski), „*Kościół rzymskokatolicki wobec ruchów i partii politycznych*” (prof. dr hab. Ryszard Bender). W pierwszym referacie została przedstawiona struktura wyznaniowa ludności Polski w latach 1918–1993, z wyłączeniem okresu wojny 1939–1945, zarówno w układzie statycznym w świetle materiałów źródłowych, jak i ze wskazaniem na kierunki i dynamikę przekształceń wyznaniowych ludności zamieszkującej państwo polskie. Ks. prof. Józef Krukowski zarysował model regulacji stosunków między państwem i Kościołem występujący w systemach prawnych istniejących w XX wieku, równocześnie odnosząc je do rzeczywistości polskiej: II Rzeczpospolita, okres 1939–1945, Polska Ludowa oraz etap transformacji ustrojowej po 1989 roku. Prof. Ryszard Bender opierając się na encyklikach

² Zob. *Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku*, red. J. Jachymek, Oficyna Wydawnicza „Czas”, Lublin 1992, ss. 253.

³ Cyt. za N. Davies, *Boże igrzysko. Historia Polski*, T. II: *Od roku 1795*, Kraków 1991, s. 266.

papieskich poddał analizie naukę społeczną Kościoła w kontekście ruchów i partii politycznych, ze szczególnym zwróceniem uwagi na ideowe korzenie i rozwój Chrześcijańskiej Demokracji.

Do drugiej grupy referatów należałoby zaliczyć rozważania, których celem było zakreślenie miejsca religii i Kościoła rzymskokatolickiego w myśli politycznej głównych polskich ugrupowań politycznych istniejących w latach 1918–1949. Znalazły się więc tam studia dotyczące orientacji ideowych w II Rzeczypospolitej: Narodowej Demokracji (dr Ewa Maj), ruchu konserwatywnego (dr hab. Włodzimierz Mich), Chrześcijańskiej Demokracji (dr Bogusław Pawłowski), obozu piłsudczykowskiego (mgr Waldemar Paruch), ruchu ludowego (prof. dr hab. Jan Jachymek, mgr Zenon Tymoszuć), Polskiej Partii Socjalistycznej (dr Stanisław Michałowski), Komunistycznej Partii Polski (dr Krystyna Trembicka) a także partii, innych organizacji oraz grup politycznych istniejących w latach 1939–1949 (doc. dr hab. Antoni Mieczkowski, dr Danuta Winiarska-Twóróg). Powyższych osiem wystąpień stworzyło zestaw ilustrujący różne modele ideowe wypracowane w polskiej myśli politycznej a odnoszące się do katolicyzmu. Występowały tu poglądy uznające katolicki system wartości za podstawę ładu społecznego i moralnego, przy jednoczesnym prezentowaniu różnorodnej argumentacji. Jedni podawali względy doktrynalne i moralne, inni zaś narodowe czy państwowe. Część ugrupowań bezwzględnie negowała pozytywną rolę katolicyzmu, niektórzy uważali Kościół rzymskokatolicki, jego wyznawców oraz duchownych za zagrożenie dla tolerancji lub istotną przeszkodę uniemożliwiającą realizację własnych wizji ideowych, np. komunistycznej koncepcji państwa, człowieka i społeczeństwa.

W trzeciej grupie wystąpień poddano analizie stosunek obozu rządzącego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej do religii i Kościoła rzymskokatolickiego (prof. dr hab. Edward Olszewski: „*Obóz rządzący wobec religii i Kościoła rzymskokatolickiego w PRL*”) ze szczególnym zwróceniem uwagi na politykę prowadzoną przez PZPR. Powiązania występujące między polską opozycją antykomunistyczną a Kościołem rzymskokatolickim były przedmiotem referatu „*Opozycja polityczna a religia i Kościół rzymskokatolicki*” (mgr Wojciech Sokół). Autor wyodrębnił trzy płaszczyzny dociekań: katolicyzm a państwo i społeczeństwo w systemie komunistycznym, rola Kościoła w tworzeniu programów środowisk i ugrupowań opozycyjnych oraz opozycja a Kościół w latach osiemdziesiątych. Wbrew wcześniejszym zapowiedziom nie został wygłoszony referat „*Inspiracje myśli katolickiej we współczesnych ugrupowaniach politycznych (1989–1993)*” (prof. dr hab. Jerzy Rebeta).

Referaty dotyczące bezpośrednio polskiej myśli politycznej stworzyły możliwość pełnego przedstawienia stosunku polskich ugrupowań politycznych do religii i Kościoła rzymskokatolickiego ujmowanego w trzech wymiarach. Po pierwsze, wymiar ideowy, czyli stosunek do idei i wartości moralnych katolicyzmu, ich relacji z polską racją stanu, ich wpływu na opinie, postawy i zachowania społeczne (jednostek i grup). Po drugie, wymiar hierarchiczno-instytucjonalny polegający na zakreślaniu w myśli politycznej oceny działań Kościoła jako instytucji, jego miejsca w systemie politycznym i stosunku do podmiotów życia politycznego. Po trzecie, wymiar wspólnoty wierzących i jej stosunku do wartości i działań obywateli innych wyznań i osób niewierzących, czyli ogólnie mówiąc zagadnienia tolerancyjnej polityki prowadzonej przez państwo i korzystania przez obywateli z wolności sumienia i wyznania.

Organizatorzy przygotowują publikację obejmującą wszystkie zaprezentowane na konferencji referaty.

Waldemar Paruch